

Horváth Csaba

A csikóbőrös kulacstól a kannás bordalig

A bordal változásai a magyar lírában

„Egy dal kéne arról, hogy énekelni jó,
számos baráttal, nagy asztalok körül”¹

I.

Bereményi Gézának a Cseh Tamás számára írt szövegéből vett mottó a bordal funkciójára világít rá: az egyén és a közösség harmóniájának vágyára, az együtt megélt ünnep lehetőségére. A műfaj formai szabályai azonban alig meghatározhatók. A bordalok kapcsán a középiskolai irodalomkönyvek definíciói meglehetősen és szükségszerűen általánosak: „a bordal eredetileg olyan dalt jelentett, amelyet ivás, borozás közben énekeltek, s amely a *borl*, a borivást magasztalta. Kialakulása az ókori görög költészethez tartozó monódikus lírával hozható összefüggésbe.”²

A definiálhatóság problémája azonban sem az írókat, sem az olvasókat nem rettentette vissza. A műfaj oly mélyen eresztetett gyökeret a magyar kultúrában, hogy száz évvel ezelőtt még egy borászati szaklap is aránylag kimerítően foglalkozott a műfaj atyjával, Anakreonnal. *A bordal apja* című tárcában Zoltán Vilmos, a Magyar Pen Club tagja így írt a lap irodalomkedvelő közönségének:

„E kitűnő lap hasábjain nemrég megkíséreltem a rendelkezésre álló tér figyelembevételével röviden eszetelni a szőlő és bor óriási gazdasági jelentőségét, természetrajzi sajátosságait és hatalmas befolyását a nemzetek kultúrtörténetére. (...) A „bordal apja” a teoszi Anakreon, a dicsőséges, minden művészetben úttörő görög nemzet fia. Nem mintha előtte senki sem írt volna bordalt, hisz az asszírjai és egyiptomi sirleletekkel napfényre került papiruszokban már találunk két-háromezeréves dalokat, melyek a bor mámorító erejét, jókedvre derítő hatalmát dicsőítik. [...] Haláláról az a legenda kering, hogy egy boritalában úszkáló szőlőbogyó akadt a torkán s az fojtotta meg.”³

A fenti mondatok a bordal problémáit is jelzik: a műfaj egyszerre kultúrateremtő közösségi cselekedet, a szerző életrajzi tényei fölé emelkedő, bár akár életrajzi elemekkel is alátámasztott költői szerep, ugyanakkor az elmúlást feledtetni vágyó – és így természetesen annak tudatában lévő –, a civilizáció által kanalizált, az apollói és a dionüszoszi kultúrát cuvée módjára vegyítő mámorinak a szertartása.

Horváth Csaba (1967) – irodalomtörténész, esztéta, kritikus, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, csabahorvath0705@gmail.com, Horvath.Csaba@kre.hu

¹ <https://csehtamasarchivum.hu/lemezgyujtemeny-track/kene-egy-dal> (Letöltve: 2021. július 12.)

² <http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Bordal.htm> (Letöltve: 2021. június 12.)

³ Zoltán Vilmos: *A bordal apja*. Borászati lapok. 1927. dec. 17. 5. oldal

II.

Ha a bordal a közösségi líra örököse, akkor a magyar bordal kapcsán okkal merül fel az irodalmi problémán túlmutató, a nemzeti identitás felé elmozduló kettősség. Amennyiben a verseket az antik líra imitációjának könyveljük el, vagy a német hatást mutatjuk ki rajtuk, akkor a magyar kultúra európai beágyazottságát hangsúlyozzuk; ha ezzel ellentétben az önállónak feltételezett magyar népművészetben keressük a kizárólagos eredetét, akkor a különállást tesszük elsődlegessé. Az igazság véleményünk szerint a kettő között van: a magyar irodalom elsőrangú példák alapján a sajátjává tette a műfajt, s annak a magyaros ritmustól a tematikus aktualitás specifikumáig olyan helyi színezetet adott, amely egyszerre bizonyította, hogy a magyar irodalom csakis az európai irodalom hatásain belül helyezkedhet el, ám az annak áramlataiba illeszkedő művek túljutnak a klisék használatán, és saját értéket hoznak létre.

Az antik bordal találkozott a magyar líra toposzaival és trópusaival. A műfajt minden jelentős költő a maga képére formálta, s az így az alkotó jellegzetességeit magán viselő egyéni beszédmóddá vált.

A legkorábbinak ítélt magyar bordal 16. századi szövegtörödéket a magyar történelem- és irodalomtudomány több közlésből is ismeri, annak a más hasonló korú verselemekkel képest nem jelentős a feldolgozottsága. A 1555-re datált latin diákdal (*vetus illa cantilena*) magyar kezdősora így szól: „hozd el ghazda hozd el az szeremek borát...” A vers két teljes sora így szól: „Hozd el, gazda, hozd el/ Az Szerémnek borát! / Ha nincsen is pénzem,/ Vagyon emberségem...” Sőt az énekelt szöveg dallama ma is ismert a „Füdd el jó szél, füdd el” kezdetű népdalból.⁴

Ahogy a reneszánsz dallam a magyar folklór szerves részévé vált, úgy lett a bordal is egyszerre „népi líránk egyik műfaja, borozás közben énekelt dal, mely az italt dicséri, fogyasztására biztat, és csapongó gondolatmenetű, komoly vagy tréfás módon fejezi ki a mámoros hangulat által kiváltott érzelmeket, gondolatokat”.⁵ Ugyanakkor Katona Imre definíciója azt is kiemeli, hogy a „magyar bordalban a közép- és újkori diákdal a *virágének*, továbbá a falusi kántorok, verselgető kisenemesek, főként pedig a népies költők (Csokonai, Petőfi) hatásával kell számolnunk”.⁶

A bordalok európai gyökereit emeli ki Csetri Lajos a német rokokó költészet, vagy Görömbei András az antik minták használatát tudatosítva.⁷ Irodalomtörténeti tény, hogy Kazinczy még 1793 előtt Csokonai figyelmébe ajánlja Kleistet és Burgert, sőt egy kötetet is küldve neki arra kéri, hogy „ezeknek példái szerint nem névnapi köszöntőket, nem törökmarsokat írjon, hanem dallja a szív szelíd érzékenységeit, szerelmet és barátságot, bort, a természet szépségeit”.⁸

⁴ Katona Imre: „*Vetus illa cantilena*”. *Legrégibb bordalunk szöveg emlékei*. Hungarológiai Közlemények IX(1977). 32. szám 11-116.

⁵ Magyar néprajzi lexikon, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/b-71FB5/bordal-72160/>

⁶ Magyar néprajzi lexikon, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/b-71FB5/bordal-72160/>

⁷ „Epikurosz eszméi szerint épült líra ez, csupa játék, csupa vidámság. Anakreón és Horatius lett a mintakép. Az ő modorukban verseltek, Venus, Amor, Cupido stb. a líra kötelező kellékeivé váltak.” Ezt egészíti ki a német hatás, mert a „német rokokóban kevés a komolyság. A német anakreontika a XVIII. század végén jut el hazánkba, hamar népszerű lesz, hiszen a magyar költészetből éppen a játék és könnyedség hiányzott.” Görömbei András: *A bordal Csokonai lírájában*. Alföld XXIV(1973). 12.

⁸ Uo.

A magyar bordal azonban meghaladja az idill reprezentációját és az asztaltársaság méretein jócskán túlmutatva válik a csoportos identitásképzés eszközévé. Csokonai bordaljai a bordalolók önazonosságát helyezik előtérbe, s ezt az erre fogékony irodalomtörténet észre is veszi. Pintér Jenő Csokonai bordalainál is a magyar sajátosságokra helyezi a hangsúlyt. Szerinte a költőnek „nem anakreoni versei tették híressé bordal-költészetét, hanem magyaros zamatú rímes énekei”.⁹

A bordal az antik görög műfaj mellett a kialakuló nemzeti tudat identitásképző folyamatához is kapcsolódik, amikor a bor egyértelműen a magyar önazonosság itala lesz. Az úgynevezett „rangsorvitató költészet” értékei a nemzeti tudat kialakulását szolgálják, méghozzá úgy, hogy a saját és az idegen szétválasztása nem pusztán a megismerést, de az etikai-esztétikai sorrend megállapítását is szolgálja. Görömbei szerint „a XVIII. században a bor, kávé, a sör, a víz rangsorvitató költészete elterjed Európában, az adott italok egy-egy nép karakteréhez kapcsolódnak”. Sőt, a „kávélira Párizsban lesz európaivá, jellege szerint is városias, a bor azonban mindig természetesebb, falusibb, ha tetszik, nem-párizsi, hanem debreceni. Nálunk pedig különösen magyar itálnak számít. Gvadányi is ezért javall limonádé és kávé helyett a magyarnak bort.”¹⁰

A bordal túlzott közösségi jellege azonban csapdát is rejthet magában. Míg a mámor a feledni vágyott véget hordozza magában, a kollektív identitás szükségszerű optimizmusa másodlagossá teheti az antikvitás óta a műfajt meghatározó játékoságot, melankóliát vagy fatalizmust. Sőt Horatiust még Csokonai is említi, „mert ő is a gyönyörűségek közé mindig szép módjával beviszi a halált, a koporsót, a másvilágot”.¹¹

Csokonai bordaljai szinte sűrítik a fenti problémákat. Találunk közöttük olyat, amely az élet józan élvezetét hivatott kifejezni, ám van, amelyik az identitásképző szerepe miatt lett fontos.

A *Szezelemdal a csikóbőrös kulacshoz* címével is Kleist *Liebeslied an die Weinflasche* című költeményét idézi (A borospalackhoz írt szerelmes dal). Görömbei szerint a költőnek – illetve inkább a versbeszélőnek – a jól ismert versben „nem féktelen mámorra van kedve, nem önkivületes táncra, csak az önfeledt es korlátozatlan játék szelíd öröme”. Ha figyelmen kívül hagyjuk a *Szezelemdal a csikóbőrös kulacshoz* címének erotikus utalását, akkor is a vers ellentétéként olvashatjuk *A borital mellett* című, felező tizenkettesben írt közösségi életvezetési tanácsadást.

Nyelvelnek, barátom, hogy sok borral élek,
Kurvanyjok, hiszen én velek nem cserélek.
Nekem tereh gyanánt nincsen a lételem,
Van borom, peccsenyém, egy-két tál ételem.
[...]
Ha magamtól egy-két pohár bort is szánok,
Mint némely pénz után járó publikánok, –
Nem – baszom az anyja hugyos németjének,
Huncfut, aki hódol ocsmány manérjének.¹²

⁹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/5-a-magyar-irodalom-a-xix-szazad-első-harmadában-15FC/csokonai-vitez-mihaly-17F8/csokonai-vitez-mihaly-koltemenyei-1820/>

¹⁰ Görömbei: i. m.

¹¹ Görömbei: i. m.

¹² Csokonai Vitéz Mihály: *A borital mellett*. <https://mek.oszk.hu/00600/00636/html/vs179504.htm>

Az evés-ivás, a mámor dicsőítése egyértelműen összekapcsolódik a magyaros virtussal és a dicső múlttal. A borfogyasztás nem pusztán nemzeti karakterjegy lesz, de egyben az etnikummal szemben a magyarságra jellemző duhajság, bátorság hordozója is. Sőt a stílus szabadszájúsága is a szabad szellem megnyilvánulásaként értelmezendő.

Kölcsey nemcsak a Himnuszban említi a bort („Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtetél.”), de 1822-ben reá jellemző módon a sztoicizmus rendíthetetlenségét és a romantika fatalizmusát építi be saját bordalába:

Minden por, álom,
S füst e világon;
Mi haszna gázol
A boldogságon
A hír barátja?
Kétség s remény közt
Vár s fél a kába
Percet s esztendőt.
Miért törődöl
Szük életeddel?
Napod ma mit nyújt
Köszönve tedd el,
S hagyd a jövődöt.

Éld a jelenlét
Percét s óráját,
Együtt lefutja
Jó s rossz pályáját,
S együtt hűny véled.
Igyunk derűre,
Igyunk borúra,
Ugy is hol kedvre,
Ugy is holl búra
Fordul az élet! ¹³

A bor magyar italként olyan nemzeti identitást mutat, amely a francia kávéval, a német sörrel vagy az olasz limonádéval szemben egy társadalmi osztályt is reprezentál: a pálinkát ivó parasztokkal szemben a bor a nemesség itala.

A tizenkilencedik század eleji bordalok esetében különösen fontos lesz az antik bordalok monodikus lírahagyománya. Az uniszónó iránti vágy a társadalmi és a klasszikus nemzetiségi identitás homogenitásának az igényét mutatja: a németellenesség inkább a nemzet politikai-kulturális, az oláh–tót reláció inkább a nemesi osztály önazonosságára utal.

¹³ Kölcsey Ferenc: *Bordal*. 1822. <https://mek.oszk.hu/00700/00738/html/vers04.htm>

A bordal a magyar nemesség megszólalási módja lesz. Példaértékű ebben az esetben Garay János 1846-os *Szegszárdi bordala*,¹⁴ amely a reformkor csúcán a valaha volt egységet sirató nosztalgikus regiszterben szólal meg, a borivás aktusa pedig az elveszített értékek szimbolikus visszanyerésével kecsegtet:

Béla király idejében
Még magyar volt a magyar;
Most ezerfelé szakadva,
Tudja isten mit akar!

Még a bort sem issza most úgy,
Mint az ősök idején;
Sört iszik vagy kávélével
Töltözik most ifjú, vén.”

[...]

Töltsd pohárba, és csodát látsz!
Színe mint a bikavér,
S mégis a gyöngy, mely belőle
Fölragyog, mint hó, fehér.

És a tőke, melyen termett
Nemde, oly zöld, mint a rét?
Hol leled föl szebben együtt
Szép hazánk háromszínét?

Vörösmarty 1842-es *Fóti dala* már nem pusztán az országot vagy az államformát, hanem annak képviselőjét is a bordal tárgyává teszi:

A legelső magyar ember
A király:
Érte minden honfi karja
Készen áll.¹⁵

A forradalmár Petőfi számára azonban ez a műfaj is a harc eszköze lesz, számára 1848 márciusában még a harmóniára vágyó bordal is forradalmi verssé válik:

Egyik kezemben a fegyverem,
A másikat sem hevertetem,
Jobbkezemben tartom kardomat,
Balkezembe veszek poharat.
[...]

¹⁴ Garay János: *Szegszárdi bordal*. 1846. <http://www.terrasoft.hu/kultura/bor/garay.htm>

¹⁵ Vörösmarty Mihály: *Fóti dal*. 1842. <http://mek.oszk.hu/01100/01122/html/vers0304.htm>

Szabadságunk, aki hozzád nyúl,
Elbucsúzhatik a világtul,
Szívében vér s élet nem marad,
Kiürítjük, mint e poharat!¹⁶

A bordal 19. századi magyar sikerének titka abban állt, hogy a műfaj egyszerre kínálta fel a felvilágosodás és a romantika elvárásainak megfelelő szereplehetőségeket és a korban kialakuló közösségi identitás kereteit. A műfaj azt a tizenkilencedik század eleji, a reformkorra jellemző művészeti-társadalmi-politikai egységet hordozta, amelyben a személyes szféra és az intézményes közösség még hitelesen összekapcsolódhatott. A borivás közösségi aktusa nem csupán az egyén és közössége harmonikus viszonyát tette lehetővé, de a baráti asztaltársaság esztétikailag és etikailag is közösséget képezett. A magyar történelemben utoljára a reformkor volt képes ezt az egységet hosszabb időre megvalósítani, s ez alapozta meg, hogy a bordal toposzai közé a politikai tematika is bekerült.

Assmann fogalmi struktúrájának a modelljéből kiindulva a bordal a szóbeliség imitációjaként nyilatkozik meg az olyan tipikusan az írásbeli szinthez tartozó fogalmakról, mint a történelem, azonban ezt a történelemalkotó osztály megszólalási módja a szóbeli kultúrához tartozó rétegeket is képes volt megérinteni. Ebben a szerencsés történelmi pillanatban az írásbeli hagyományátadáshoz köthető osztály azért is imitálhatta az alatta állók megszólalási módját, mert a bordal műfaja is hibrid lett: úgy imitálta a szóbeliséget, hogy orális előadás-módja mögött az írásbeliség értékrendje, történelemképe volt jelen. Ugyanakkor a bor által előidézett mámor vagy a kiválasztott közösséghez való tartozás egyben a determinált világ törvényei alól való szabadulás ontológiai lehetőségét is megteremtette: „Gondülő borocska mellett / Vigan illan életem; / Gondülő borocska mellett, / Sors, hatalmad nevetem.”¹⁷

III.

Arany János 1878-as versében már metaforává válik a társas ivás. Sőt, az alkoholfogyasztás úgy van csupán toposzként jelen a szövegben, hogy a bor mámore szembekerül a költő értékrendjével. A bordal nem csupán képtelenné válik a 19. századra jellemző, az egyén és a közösség, a szerző és a közönség közötti esztétikai-etikai közösség megőrzésére, hanem kifejezetten hamisnak mutatja be azt.

„Kivel egykor én mulattam,
Többnyire már pad alatt van:
Én, ki a mámort kerültem,
Helyt maradék, hol leültem.

De, ha végignézek romján:
Oly sivár, dúlt e tivornyám!

¹⁶Petőfi Sándor: *Bordal*. 1848. <http://mek.oszk.hu/01000/01006/html/vs184802.htm>

¹⁷Petőfi Sándor: *A borozó*. 1842. <http://mek.oszk.hu/01000/01006/html/vs184201.htm>

Mért nem ittam úgy, hogy jó-rég
Én is a pad alatt volnék?...¹⁸

A bordal a tizenkilencedik század végéig alapvetően egy hiteles etikai-esztétikai közösséget reprezentált, amelynek a borfogyasztás volt az ünnepe. Gadamer *A szép aktualitása* című művében így határozta meg az ünnepet: „Az ünnep tapasztalatához közösség, s magát a közösséget ábrázolja, mutatja meg annak tökéletes formáját. Az ünnep mindig mindenki számára van”, majd így folytatja: „az ünnephez hozzátartozik a visszatérés jelleg [...] az ünnep visszatérése hozza létre az időrendet. [...] az idő vált ünnepivé, amikor elérkezett az ünnep ideje, s közvetlenül ezzel függ össze az ünnep megtartásának jellege. Ez az, amit saját időnek nevezhetünk.”¹⁹

A tizennyolcadik-tizenkilencedik századi bordal a közösséget, illetve az ünnepet tudatosította. Az első világháború azonban mint mindenben, ebben is átalakította a paradigmákat. Egyrészt visszavonta az egyén és közösség kölcsönösségen alapuló viszonyát, másrészt alapjaiban változtatta meg a halál elégikus-melankolikus reprezentációjának a lehetőségét. A korszak magyar költészete is a lét szükségszerű töréseit jeleníti meg, s így a 20. században a bordal a harmónia, az életöröm és a közösség helyett immár ezek hiányát fogja képviselni. Babits Mihály *Szüret előtt* (1918) és *Húsvét előtt* (1916) című verseiben a szőlő metafora már az értelmetlen, megérthetetlen és kiszámíthatatlan halál képét szolgálja. A Halál, a nagy szüretelő képe Isten egyik megjelenési formáját, a gondos szőlősgazdát váltja fel. A szőlő itt már nem a mámor vagy a közösség, hanem a haláltudat és a létben való egyedüllét tudatát hordozza.

„Méla Halál, te nagy Szüretelő,
jőjj, hozd a kést, puttonnyal kösd a hátad,
és halkan nyisd a Pince ajtaját!”²⁰

Sőt, a bordal megszólalási mód helyett önmaga is az ábrázolás tárgya lesz. A huszadik század elejétől a társas együttlét pátoaszát a közös alkoholizálás szarkasztikus képe váltja fel. Jellemző módon az epikában, amely a lírai beszédmód legalább szerepszerű azonosulása helyett az epikus távolságtartást és az iróniát képes hordozni. Csáth Géza *Bácska* című novellájában vagy Kosztolányi *Pacsirta* című regényében az alkoholfogyasztás parodisztikus ábrázolása mögött a bordalt létrehozó etikai-esztétikai közösség megkérdőjelezése, sőt eltűnése áll:

„A Párducok című asztaltársaság vagy húsz évvel ezelőtt alakult Sárszegen, azzal a nem megvetendő céllal, hogy a szeszfogyasztást népszerűsítse és a férfibarátságot ápolja. A párducoknak inniok kellett napszámában, lelkiismeretesen, akár bírták, akár nem. [...] Mások kidőltek, meghaltak idült szeszmergezésben, májzsugorodásban, mely a sárszegi férfieletek rendes befejezője. Ezeknek sírját évenként megkoszorúzza az asztaltársaság, mikor Környey beszél, az ifjak, párduc-kölykek és az öregek könnyeznek, kik deresedő fejjel is állják a sarat, s még mindig párducok.”²¹

¹⁸ Arany János: *Ez az élet...*, 1878. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otvenkolto-osszes-verse-2/arany-janos-B084/1877-1882-BA47/ez-az-élet-BC5A/>

¹⁹ Hans-Georg Gadamer: *A szép aktualitása*. Bp. 1994. 66.

²⁰ Babits Mihály: *Szüret előtt*. 1918. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00258/07635.htm>

²¹ Kosztolányi Dezső: *Pacsirta*. 1924. <https://mek.oszk.hu/00700/00754/00754.htm>

A *Párducok* olyan etikai közösségen és személyes kapcsolatokon alapuló kisvárosi értelmiségi asztaltársaság, amelynél a bordal hitelességét az ivászat vágya, a kisszerű élettől való menekülés helyettesíti, s az értékek belátását azok formai elfogadása helyettesíti. A társaság világnézetéről sokat elmond, hogy az alkoholmámorban békésen megfér egymás mellett a 48-as eszméket hirdető magyar polgár és a császári helyőrség cseh tisztje. A *Párducok* Freud *Rossz közérzet a kultúrában* című tanulmányából annak a nemzedéknek feleltethető meg, amely még követi az apák mintáit, de már nem hisz benne.

Ha a kultúra „lényege abban áll, hogy a közösség tagjai kielégülésük lehetőségeiben korlátozzák magukat, mialatt az egyén soha nem ismert ilyen korlátot”,²² akkor ez a generáció már a készen kapott kultúrában csak a hagyomány passzív elfogadója lesz, a tradíció átalakítása, újragondolása nem képzelhető el.

Radnóti Miklós *À la recherche*-e is inkább bordalparafrázis lehet csupán, mint igazi bordal. A vers 1944-ben azt a múltat emeli jelenné, amelyben az esztétikai és etikai értékek már csak az emlékek szintjén létezhetnek. A hiányt felpanaszoló elégia a bordal beszédhelyzetét idézi fel: a nyilvánosság és a magánélet kereszteződését, a harmónia lehetőségét. A vers időmértékes formája tovább erősíti ezt az allúziót:

Régi szelíd esték, ti is emlékké nemesedtek!
Költőkkel s fiatal feleségekkel koszorúzott
tündöklő asztal, hova csúszol a múltak iszapján?
hol van az éj, amikor még vígan szürkebarátot
ittak a fúrge barátok a szépszemű karsu pohárból? [...]
Hol van az éj, az a kocsma, a hársak alatt az az asztal?
és akik élnek még, hol vannak a harcra tiportak?

Érdekes és említésre méltó Pilinszky 1947-es, kötetbe nem sorolt *Bordala*. A szerző életművében nem ritka műfajmegjelölő cím (ld. pl. *Négysoros*, *Apokrif*) azért is elgondolkodtató, mert a vers egyrészt az Arany-féle vonalat követi: a költői szerep háttérbe szorítja a személyességet; másrészt pedig a szőlő-bor metafora a Babits-féle létfilozófiai lírát viszi tovább.

Tünődve én is hallgatok,
sötéten egymagamba,
mind eltökéltebb bánatot
löttyintve poharamba!

Kimondhatatlan egyedül,
apátlan és anyátlan,
megannyi tompa áldozat
hervadozunk a nyárban.²³

²² Sigmund Freud: *Rossz közérzet a kultúrában*. = Uő: *Esszék*. Gondolat. Bp. 1982. 327–405. (358.)

²³ Pilinszky János: *Bordal*. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PILINSZKY/pilinszky00001/pilinszky00252/pilinszky00252.html>

IV.

A hatvanas-hetvenes évek politikai és kulturális helyzete is felemás, sőt a ezerkilencszáz-hetvenes évek végén szinte egyszerre van jelen Magyarországon a modern és a posztmodern létállapot. Egyrészt érvényes még a romantikából eredeztethető közösségi irodalom igénye, a megszállókkal szembeszálló közösség etikai képviselője, másrészt éppen a Kádár-korszak irodalma azzal kénytelen szembeülni, hogy a közösség etikai képviselője ugyanolyan problematikus lett, mint annak az esztétikai megvalósíthatósága. A patetikus nyelv lehetősége hitelét veszítette, az ironikus nyelv pedig csak a közösség hiányát tudja elmondani.

A Kádár-korszak felszámolta azt az eszmei-erkölcsi közösséget, amely a bordalt, mint közösségi megszólalást hitelessé tehetné volna. A reformkori bordal alapja a költőt és közönségét összekapcsoló esztétikai közösség volt, amely arra az etikai közösségre épült, hogy a magánélet és a közügyek értékei a félnyilvánosság köztes terében találkozhatnak és hangot kaphatnak. A Kádár-konzolidáció viszont azon a kollektív alkun alapult, hogy a magánélet nyugalmáért cserébe az emberek lemondanak a politikai nyilvánosságról. Ez a paktum megszüntette a bordal alapját adó félnyilvános teret, ahol a közügyekről a magánszférán belül lehetett beszélni. A bordal a kocsmához, a vendéglőhöz, a kerti ünnepélyhez tartozott, ám a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években az olyan félnyilvános helyek, mint a szalon magyar verziójának számító kávéház a huszadik századi történelem tapasztalata alapján nem teremtették meg a szabad beszéd lehetőségét: a totalitárius diktatúrák nem engedték meg a magán és a nyilvános tér összekapcsolódását. Kevésbé tudományosan fogalmazva: minden tele volt besúgókkal.

Az élet különböző aspektusainak a szétválasztására épült korról így írt Konrád György *A látogatóban*: „Minden intézményhez hozzátartozik egy lelkiállapot. Úgyfelem a cirkuszban nevet, a gőzfürdőben révedezik, a villamoson elbambul, bokszmeccsen harcias, temetőben pacifista, s így tovább.”²⁴

A huszadik század második felére kiürül a nemzet tizenkilencedik századi koncepcióján alapuló közösségfogalma. Ezzel a bordal hitelessége megszűnik ugyan, de a korszak irodalmában éppen a közös értékrend hiánya válik kiindulási ponttá. A hetvenes évek lírája nem stilizálja, hanem kiforgatja a bordal lehetőségét.

Ebben az időben a könnyűzenei dalszövegek átvették a közösség lírai megszólalásának lehetőségét a költészettől. Az alkoholfogyasztás pedig már nem a személyiség kiteljesedését hordozó mámort vagy a társas kapcsolatok megteremtését szolgálta. A közös borozás önpusztító alkoholizmussá vált, az alkoholfogyasztás pedig gyakran magányos tevékenység lett, s egyfajta hétköznapi szuicidiummá vált. A Kádár-korszak irodalma az alkoholfogyasztást a felejtés és az önfelejtés eszközeként reprezentálta.

Petri vagy Hajnóczy élete és életműve kapcsán nem lehet kikerülni annak a kérdésnek, hogy az alkoholfogyasztás a költői szerep vagy a magánélet dokumentuma szintjén értelmezhető. Bartók Imre radikálisan fogalmaz,²⁵ de Károlyi Csaba 2008-as cikke arra kérdez rá, hogy az adott társadalmi alku felmondása lehet-e azonos egy minden helyzetben deviáns és az emberi méltóságot

²⁴ Konrád György: *A látogató*. 1969. https://reader.dia.hu/document/Konrad_Gyorgy-A_latogato-153

²⁵ „Bán Zoltán András másutt Hajnóczy kapcsán írta, hagyjunk fel azzal, hogy az alkoholizmust politikai mártíriummal stilizáljuk. Hajnóczy alkatalig alkoholista volt, és ennek nincs köze a rendszerhez. Ugyanez áll Petrire. Az, hogy Petri részegen hogyan viselkedik gyermeke anyjával a kb. hatéves fiú szeme láttára („Laposra keféllek” – lásd Petri Lukács Ádám decemberi visszaemlékezését), mégis mennyiben „politikai” és mennyiben megbocsájtható ez? Azért is borzasztóan kényes ez a kérdés, mert ennek a züllött létállapotnak számos mozzanata nem csupán megjelenik a költészetében,

felszámoló viselkedésmóddal.²⁶ Ráadásul úgy, hogy ez a megszólalási mód a megsemmisülést a szenvedélyekkel azonosító elégikus beszédmód része lesz, amely így az önfelszámolást tulajdonképpen a létezés természetes velejárójává teszi:

Nagy király lettem volna
 Botladozom, kószálok, csellengek
 tétován, mint a cigarettafüst, Nagy király lettem volna
 tétován, mint a cigarettafüst,
 s marad utánam életművem: sok cigarettacsikk és sok sörösdoboz.
 Lőjetek sört!²⁷

Tanulmányunk szempontjából azonban az alkoholfogyasztás mértékének és módjának a megváltozása a poétikai tradíció szerepe szempontjából válik fontossá. A bordal még tovább árnyalódik, ha a bor helyét más ital veszi át: a korban oly sokszor előforduló vodka egyértelműen politikai áthallással bírt: az orosz ital az elnyomó Szovjetunió szimbóluma lesz.

[...] és tömören csak annyit kell mondanom: Двести грамм,
 és már előttem csurig egy vizespohár, sejted, hogy nem ásványvíz. [...]
 Körülöttem mindenki picra részeg, vagy énekel, vagy ordít.
 Vállon veregetnek, ölelgetnek. „Венгрия хорошо!” Újabb rund, még újabb rund.
 Fizetnek, fizetek. Keringőzök Moszkva-anyácskával. Belefúrom a fejemet a dekoltázsába,
 letüdözöm az édes „Красная Москва” kölniszagot. Minden szép. Boldog vagyok.²⁸

A *Magyarázatok M. számára* egyik ciklusa, a *Demi sec* is a bordal átalakulását mutatja. A félszáraz pezsgőre utaló borászati szakkifejezés a Kádár-kor lagymatagságára is utal. Ha a tizenkilencedik században a bor tartozott a magyar identitáshoz, a pezsgő már az italozási szokások megváltozását is mutatja: ebben az időben egyrészt a nyilvános események, vállalati programok fészengésének itala, de még inkább a visszahúzó magánélet, esetleg a férfi-nő kapcsolat velejárója. Petri alkoholt tematizáló versei úgy aránylanak a bordalhoz, ahogyan a szerelmes versei a hagyományos szerelmi lírához, de megkockáztatható, hogy mindkét probléma mögött a különböző szintű emberi kapcsolatok megváltozása áll:

a haszontalan, de igényes csevegés
 – jobbadán arról, hogy itt nemigen lehet élni
 másképpen, mint a szellemet munkára fogva,
 kedélytelen komolysággal, s lemondani
 játékosan szabad kiéléséről sokféle ötletünknek,

de kifejezetten annak visszatérő, sőt szervező elemét is alkotja.” Bartók Imre: *Petri megmérgezte a kortárs költészetet*. 2014. április 17. <https://litera.hu/magazin/interju/bartok-imre-petri-megmergezte-a-kortars-kolteszetet.html> (Letöltve 2021. május 22.)

²⁶ Károlyi Csaba: *A Petri-mítosz vége*. Élet és irodalom LII(2008). január 4.

²⁷ Petri György: *Nagy király lehettem volna*. = Uő: *Amíg lehet*. 1999. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PETRI/petri00381/petri00391/petri00391.html>

²⁸ Petri György: *A nagy utazás*. = Uő: *Amíg lehet*. 1999. https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PETRI/petri00381_tart.html

nem kívánva a tér tágasságát, arcok és helyszínek
cserélődését olykor.
Ilyen körülmények között a társasélet, persze,
elsorvad. (*Demi sec*)²⁹

A bordal – hagyomány leágazásának tekinthetjük azt a Berzsenyihez köthető tradíciót, amely a világtól elzárt ént állította a horatiusi hagyomány helyére, ám az élet csendes és szűk körben való élvezetének lehetőségét, a „carpe diem” illúzióját a hetvenes évek magyar lírájában Petri Horatiusija³⁰ és Váradi Szabolcs *Horáca*³¹ végképp visszavonta.

Petri vasútállomáson éjszakázó csavargója nem pusztán a harmonikus élet lehetőségét veszti el, de a vers a szabadság különböző aspektusait is visszavonja. Az „Álmomban fényes szőrű rendőrkutya leszek” a fizikai szabadság igényét szünteti meg: a csavargó álma a ki nem mondott vágyait jeleníti meg, így a rendőrkuttyává válás azt mutatja, hogy a fizikai szabadságnál nem pusztán a biztonság fontosabb, de a hatalom birtoklása is. A „Merő értelemmé omolva baj nem érhet” sor pedig a mámor lehetőségét vonja vissza: az ellenséges környezetben szükséges folyamatos készenlét nem csupán a mámor ellentétének tekinthető, de a világban való feloldódás lehetőségét is kiküszöböli.

Váradi Szabolcs verse a harmónia egyetlen lehetségeként az élet kisszerűségének elfogadását jelöli meg: „Csak egy kattintás, s duruzsol vidáman / a gázkonvektor.” Ebben a versben sem lehet közösségről, harmóniáról, bármilyen konszenzuson alapuló értékrendről beszélni, és ebben a versben is a vodka, a tipikus orosz tömény szesz jelöli az akár az eszméletvesztésig vitt magányos ivást. A „carpe diem” pedig az idő totális felfüggesztésévé válik: „Most a most van csak.”

A huszadik századi második felében a klasszikus bordal megszólalási módjának két alapvetése, a mámor és a közösség helyére az alkohol okozta énfelejtés, illetve a magány kerül. S bár az alkoholizmus beleillik az elátkozott művész toposzába, ez az önpusztítás az egyéniség kiteljesítése helyett az önfelzárkózására épít. Sőt Hajnóczy *A Halál kilovagolt Perzsiából* azt az egyszerre vonzó és rémisztő viszonyt is metaforizálhatja, amelyet az alkotás vágya és az alkotástól való félelem jellemez.

V.

Napjaink irodalmában a bordal igen különös helyzetben van. Míg a hagyományos bordalra az eddig tárgyalt okokból nincs esély, számos vers úgy játszik rá a műfaj hagyományaira, hogy a bordal megszólalási helyzete, beszédmódja, a megszólaló és a hallgatók viszonya éppen a szükségszerű hiányt, a megszólalás lehetetlenségét tudatosítja. Azonban míg a hetvenes-nyolcvanas évek költészete ezt iróniával tette, a veszteség tudatosulása az alábbi művekben melankóliával, az elégikus megszólalás árnyalatával gazdagodik. És nagyon gyakran a dal

²⁹ Petri György: *Demi sec.* = Uő: *Magyarázatok M. számára.* 1971. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PETRI/petri00001a/petri00006/petri00006.html>

³⁰ Petri György: *Horatiusi.* = Uő: *Örökhétfő.* 1981. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PETRI/petri00001a/petri00202/petri00202.html>

³¹ Váradi Szabolcs: *Horác.* = Uő: *Hátha nem úgy van.* 1988. https://reader.dia.hu/document/Varady_Szabolcs-A_rejtett_kijarat-10493

énekelt formája is visszatér, és a bordal újra énekelhetővé válik, de a zeneiség harmóniája a hiány elleplezését szolgálja: a dallamok közösen alig énekelhetők. A magányos előadó *parlandója* pedig a megszólaló és a közönség közösségének, jelen esetben az együtt éneklésnek a lehetetlenségét mutatja.

Bereményi Géza *Kéne egy dal* című, Cseh Tamás 1987-es *Utóirat* című albumán hallható bordal-parafrázisa³² valóban dal, ám dallam nem csupán a gyakorlatban alkalmatlan a közös éneklésre, de ezt ki is mondja a szöveg: „*És itt egy dal, ami nem dúdolható, / Mert nem dalba való, nem dalba való.*” Bereményi versét is a kortárs bordaloktól megszokott értékdeficit jellemzi; a kisebb és a nagyobb közösség, a család és a haza hiánya után a harmadik versszak a közösségi, a negyedik pedig bármilyen megszólalás lehetőségét számolja fel. Ezzel az a lírai szubjektum szűnik meg, amit az irodalomtudomány szerint éppen a megszólalás által jönne létre. Bereményi Géza a Petőfi Irodalmi Múzeum számára készült beszélgetésben a dal műfaját az életerő megnyilvánulási formájának nevezte. Ez a véleménye összecseng Frank Kermode meghatározásával, miszerint „a dal minimális műalkotás, az elképzelhető legkisebb akadály az esetlegesség útjában”.³³ Bereményi versében semmi nem áll a létezés esetlegességének útjában, a dalszöveg csak felvillantja, de azonnal le is rombolja a megszólalás lehetőségével fel nem ruházott személyiséget.

Víg Mihály szövegei több szempontból is Bereményi Géza művei folytatásának tekinthetők. A Balaton együttes, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján indult magyar underground együttesekhez hasonlóan (URH, majd Kontroll Csoport, Európa Kiadó) messze meghaladták a dalszövegek kliséit, s Müller Péter, Menyhárt Jenő, ahogyan Víg Mihály is, énekelte verseket

³² Kéne egy dal, miben egy ház szerepel,
Érzelmes dalban egy szülői ház.
Ám mit csináljak, ha e ház nem létezett.
Éneklek másról e ház helyett.

Kéne egy dal már, hogy hív a szülőföld,
Hón vágyott táj, mely az én hazám.
De úgy alakult, hogy nem hívott soha.
Hát éneklek másról, ha nem hí a haza.

Jól tudom, kéne anyámról is egy dal,
Ősz hajú asszony lenne benne anyám.
Ám az én anyám nem drága anyu.
Úgy vélem, sajnos, nem dalba való.

És dal kéne arról, hogy énekelni jó,
Számos baráttal, nagy asztalok körül.
Ám nincs egy este, ami mindenható.
Így hát az ének nem dalba való.

Lám lett egy ember, aki már nem is énekel,
Jól tudja: nincs ház, nem hívja haza.
És itt egy dal, ami nem dúdolható,
Mert nem dalba való, nem dalba való

Bereményi Géza-Cseh Tamás: *Kéne egy dal*. = Uő: *Utóirat* (lemez). Hungaroton-Gong. Bp. 1987.

³³ Frank Kermode: *Mi a modern?* Európa. Bp. 1980. 278.

írtak. Ráadásul az adott korszak több okból kedvezett annak, hogy a kulturális szintek összehasonlíthatóan: a Magyarországra érkező posztmodern a populáris megnyilvánulási formákat emelte be a magas kultúrába, a Kádár-kor művészetpolitikája pedig a második nyilvánosság tereit hozta létre.

Háy János rendhagyó, de kronologikus irodalomtörténete Víg Mihály verseivel ér véget. Kiemelt helyet kap *A fény közepe a sötétség kapujában* című lemez, melyről a *Holt költők társasága* a műfajt a szakralitás szintjére emelő bordalnak tekinthető.³⁴ Az etikai és esztétikai közösségen túl a Krisztus véreként megjelenő bor a vallási szintet is hitelesíti. Ugyanakkor a szöveg egyértelművé teszi, hogy ez a szakrális közösség csupán a jelen magányából megidézett múltbeli emlékekből táplálkozik: „*És mindig éjszaka van és én egyedül vagyok.*” Sőt a

³⁴ Azt hiszitek talán, hogy megszűnt,
már nem létezik az asztaltársaság?
Örömmel tudatjuk, feltámadtunk,
és körbeüljük az asztalt, mind hajdanán.
És székfoglalóikat komoly képpel
ejtik meg gyönyörű férfifők,
Mikor szemem végigpillant rajtuk
mint akkor, azelőtt.
Óriás szellemük mégsem árnyékolja be ezt a kis szobát,
Mert egy mindennél fényesebb szellem járja át,
ragyogja be minden zegét-zugát,
És megvilágítja ezt a megszentelt pillanatot.

Most magunk között vagyunk,
kiment egy percre az áruló,
Akinek megszületni sem lett volna szabad,
az lett volna mindenkinek a jó.
Kiment egy percre az áruló, aki meg akarta volna,
de nem tudta megrabolni ezt a szent pillanatot,
Mert én az idők kezdetétől azok végéig veletek vagyok.
És mindig éjszaka van és én egyedül vagyok
és komor szellemek csapata jó és rohan tova,
És én ott ülök közöttük és folyvást foly a lakoma.

És hiába mondom- Perc ne jöjj el! Mert az idő rohan tova,
Hajnal lesz újra, és újra véget ér a vacsora.
A nappali fényben szétfűjódni látszik
éjjel oly közeli kísérteteim hada,
De nap után jön az alkony, és kezdetét veszi az éjszaka.
Kísértetek tűnnek elém és suhannak tova.

Elég baj, hogy csak őket látom. Az engem látható árnyakat.
De nem baj, mert legalább látom végre a barátaimat.
Sokszor pislant a gyertya lángja, eltűnnek ma éjszakára,
Hogy holnap újra visszatérjenek,
Hozzátenni ehhez sokat már nem lehet.
Hozzátenni ehhez, vagy elvenni belőle nem fog senki soha.
Áll a Holt Költők Társasága
és folyik a bor és egyre foly a lakoma.
Víg Mihály: *A fény közepe a sötétség kapujában* (lemez). Szerzői kiadás. 1996.

valóságtól elválasztott álom az utolsó vacsora eseményét is a látomás szférába utalja: „*Sokszor pislant a gyertya lángja, eltűnnek ma éjszakára, / Hogy holnap újra visszatérjenek.*”

Érdemes kitérni Parti Nagy Lajosra is. A *Wolfrám* című novella hősnője, Szép Róza csak úgy ontja magából a bordalokat: „*Ahogy a bordalírás feltámadt abban a széduilt libában, aki volt, mondjuk, a hatyúság, [...] Csörgött benne az emberiség, tömény költészetként a porcikáiban.*”³⁵ Ám a bordal csak a múltat idézheti fel, s helyezheti szembe a jelennel: „*Másnap meg vége volt. Akna, mondták, tányérakna, és hogy olyan nincs, az magától oda nem kerül. [...] Talán, mert őszre lesz ötven éve. Bizony.*”

Az *Ibusár* egyik jelenetében is felbukkan a műfaj, amelynek folytathatatlanságát és kiüresedését az össze nem illő, ellentétes alkotórészek okozzák. Sárbogárdi Jolán képzeletbeli világában a bordal nem az antik vagy német mintákkal, hanem az operettel kapcsolódik össze. Ez pedig azért lesz problematikus, mert így az operett mint keret éppen az autentikusnak vélt magyar erényekkel válik ellentétessé: a pezsgőspohár és az ősi mozdulatokkal elkezdett bordal egyrészt komikus ellentétet szül, másrészt a bordal korábban említett rangsorvitató lehetőségét számolja fel: „*Kezében pezsgőspohár... Bordal, Guszti, ... Ősi mozdulatokkal bordalba kezd... Félig énekel, a zenekar menne utána, de lassan szétesik. Legények, véreim, magyar huszárok, büszke vagyok rátok, mint az apátok... Ahogy a véretek a jó hont öntözte, mostan a torkotok... a jó bort öntözte... Ollé, ollé, ollé*”³⁶

Kemény István *Egy nap élet* című verse a bordal tradicionális megszólalási helyzetét idézi fel.³⁷ A tizenöt éves osztálytalálkozó ideális esetben ünnep, amely a barátságot, a közösen eltöltött időt és a jelenlévők értékközösségét tudatosítaná. Az osztálytalálkozó másnapján szavakba öntött közös eszme azonban „*csak annyi: még igyunk*”. Bár ez a vers is a közösség hiányát konstatálja, ám Keménynél ez a veszteség nem ironikusan, hanem melankolikus módon jelenik meg. Az osztálytalálkozó azért sem válhat a bordal létrejöttére szolgáló hiteles alkalommá, mert az osztálytársaknak sem a jelenében, sem a múltjában nem látunk valódi közösséget. Valódi párbeszédre egyetlen esetben kerül sor, ám ezeknél a soroknál éppen a közlés és a közlés felszámolása kapcsolódik össze: „*még mindig mesélve elszaladt.*”

A tizenöt éves érettségi találkozó a megszólaló harminchárom éves, s ebben a bibliai életkorban szemesült elvesztegetett életével: „*Itt volna vége, de életemmel / nem szolgáltam rá erre sem.*” Ez a kiábrándulás nem csupán a megszólalóra, de minden jelenlévőre igaz: „*Egymás nyitott-könyv-életéből kihullott könyvjelzők / vagyunk.*” A nyitott könyv metaforája kettős: a közhellyé lett szókép a nyelv automatizmusát és kiüresedését mutatja, de még így is az irodalom és főleg a Biblia asszociációs mezejét nyitja meg. Ugyanakkor a megidézett szakrális szint sem nyújt lehetőséget a felemelkedésre, a folyamatos teremtés csupán a világ monotonitását tartja fent. Kemény versében az emberi világ az univerzum szabályait képezi le. A teremtés az újra-kezdés reménye nélkül folytatódik, az emberi életetek pedig a saját csapdahelyzetükből képtelenek kiszabadulni: „*Betelt a hetünk, és az Isten mégis csak teremt és teremt.*”

A szerzőre jellemző elégikus tónus – „*Mért mondjam ennél pontosabban, hogy nemsokára meghalok*” – nem egyszerűen az öregedéstől való félelmet vagy az elvesztegetett élet miatti szorongást mutatja, hanem annak a léthelyzetnek a tudomásulvételét, amelyben az egyéni lét kudarca és a teremtés tökéletlensége feltételezi egymást.

³⁵ Parti Nagy Lajos: *Wolfrám*. Beszélő VII(2002). 14. szám <http://beszelo.c3.hu/cikkek/wolfram>

³⁶ Parti Nagy Lajos: *Ibusár*. 1996. https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PARTI/parti00542a_kv.html

³⁷ Kemény István: *Egy nap élet*. = Uő: *A néma H*. 1996. <https://mek.oszk.hu/03000/03069/03069.htm>

Ha „*a nyers boldogság, vad reménytelenség együtt se tett ki egy napot*”, akkor a szöveg nem csupán a személyiség kiüresedésével szembesül, de a bordal beszédhelyzetének is csak az emléket idézheti fel: „*Itt volna vége, de étellemmel nem szolgáltam rá / erre sem.*” Az emlék igénye azonban még a kudarc biztos tudatában is megmarad:

Az a nap kéne mégis, egyben, legalább az a
   csonka nap,
 Hisz máskor úgymint csak semmit mondok, és nekem is semmit
   mondanak.

A bordal felemelkedését az antik előzmények után a felvilágosodás majd a romantika idején az esztétikai és az etikai elvárások szerencsés együttállása tette lehetővé. Ez az egység egyrészt a felvilágosodás kultúráképén, az ókori minták ismeretének és követésének kulturális közösségképző erején, majd a romantika nemzetet reprezentáló vagy inkább a nemzetet önreprezentáló nemesség közösségén alapult. A költő az akár a kollektív megszólalást jelentő kardal felé átmenetet is képező bordalban úgy mondhatta ki a közösség érzéseit, hogy az egyén és a közösség törésvonalait nem kellett tematizálnia, ez pedig az erkölcsi és politikai konszenzus illúzióját kelthette. Másrészt pedig a kimondás módja a társadalmi és poétikai klisék miatt az otthonosság érzését sugallta.

A 20. századra azonban eltűnt ez az érdek- és értékközösség. A közösség nevében megszólaló költő kiüresedett közép-európai irodalmi szereppé vált, a modern költészetnek a tizenkilencedik századi hagyományon át kellett lépnie. A 20. század totalitárius tapasztalatai és a rendszerváltás utáni posztkommunista fogyasztás világában a költő nem pusztán a közösség nevében történő megszólalás lehetőségét veszítette el, de azzal is szembe kellett néznie, hogy az alkoholfogyasztás mómora nem a személyiség kiteljesedését vagy a társas kapcsolatok megteremtését szolgálja, hanem inkább a magányos ivás szuiciditása lett, vagy a felszínes emberi nexusok eltakarására szolgál. A kortárs líra bordalra rájátszó versei ezért fókuszálnak egyre inkább arra, hogy a bordal díszletei között megszólaló, de éppen ennek a megszólalásnak a hiteltelenségére ráébredő én kétélyeit jelenítsék meg.

Ha pedig a bordal valóban énekelhető, ahogyan azt a Cseh–Bereményi páros vagy Víg Mihály esetében láttuk, a dallam akkor is a közösség hiányát mutatja. Ezek a dalok egyedül lévő, már nem is éneklő, inkább csak magának dűdoló embert mutatnak: a közösségnek, ha valaha létezett is, már csak az emléke idézhető fel.

Changes of the Drinking Song in Hungarian Literature

Keywords: drinking song, poetry, Hungarian literature, ethical and aesthetical community

The drinking song as a genre just as the intoxication as a topic always belonged to literature. The drinking song was very popular in Hungarian literature in the 18th-19th centuries. It became a very significant form for two reasons. On the one hand it was based on a very strong ethical and aesthetical community which gave a collective voice to the writers of drinking-songs, and on the other hand wine as a drink was a forming element of the early modern nationalist Hungarian identity within the Habsburg Empire.

The genre was so popular that most of the representative authors of the Enlightenment, Romanticism and different eras of Modernism wrote poems of this style - while every one of them shaped the genre for their own way of writing.

For the 20th century the drinking song's possibilities have changed completely. The historical and ontological experiences of the World Wars brought a brutal end to the previously accepted relations between the individual and his/her community. The ethical and poetical community which once had given the basis to the genre was over.

The so called Kádár-era, the "soft-dictatorship" of the second half of the 20th century, converted the joy of common drinking into the alcoholism of lonely self-destruction, so the Hungarian poetry of the epoch had to "renew" the genre. The sometimes ironic, sometimes melancholic way of speaking was able to express that the values of the ancient drinking songs were not valid any more.